

گام‌های توسعه در آموزش پزشکی
مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی
دوره یازدهم، شماره سوم، ص ۳۷۷-۳۶۷، ۱۳۹۳

تبیین درک دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران از فرایند ارزشیابی استاد: انتظارات، چالش‌ها، راهکارها

سکینه شریفیان^۱، بتول امینی^{۲*}، سلیمه گوهری‌نژاد^۳، رقیه گندمکار^۴

۱. دانشجوی دکتری سلامت در بلایا و فوریت‌ها، مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران
۲. پزشک عمومی، مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران
۳. دانشجوی دکتری مدیریت خدمات بهداشتی-درمانی، مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران
۴. دانشجوی دکتری آموزش پزشکی، گروه آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

● دریافت مقاله: ۹۳/۱/۱۷ ● آخرین اصلاح مقاله: ۹۳/۳/۱۷ ● پذیرش مقاله: ۹۳/۳/۱۸

زمینه و هدف: استفاده از نظر دانشجویان برای ارزشیابی تدریس و فعالیت‌های آموزشی استادان یکی از روش‌های معمول و متداول در مراکز آموزشی است که با گذشت زمان، کاربرد آن فزونی یافته است. بر این اساس، مشارکت پویا و معنی‌دار ایشان در این فرایند، امری ضروری است. بنابراین مطالعه‌ی حاضر، به تبیین درک دانشجویان از فرایند ارزشیابی، چالش‌ها و راهکارهای پیشنهادی ایشان پرداخته است.

روش کار: این پژوهش به صورت کیفی در سال ۱۳۹۱ در ۳ دانشکده دانشگاه علوم پزشکی تهران انجام گرفت. جمع‌آوری نظرات در قالب ۳ جلسه بحث گروهی جداگانه با مشارکت ۱۹ نفر از دانشجویان صورت گرفت. شرکت کنندگان در جلسات، بر اساس نمونه‌گیری مبتنی بر هدف از میان دانشجویان عضو کمیته مشورتی دانشجویی دانشگاه انتخاب شدند. تمام بحث‌های گروهی ضبط و داده‌ها به روش تحلیل محتوا تجزیه و تحلیل شدند. برای تأمین اعتبار و مقبولیت داده‌ها از شیوه نظارت و بررسی همکار استفاده شد.

یافته‌ها: موضوعات اصلی استخراج شده شامل چالش‌های درون‌داد ارزشیابی (با دو طبقه موانع مشارکت و عوامل تأثیرگذار)، چالش‌های فرایند ارزشیابی (با دو طبقه زمان انجام ارزشیابی و قالب دلخواه دانشجویان جهت ارزشیابی) و چالش‌های پیامد ارزشیابی (با دو طبقه انتشار نتایج ارزشیابی و وجود سیستم پاداش و تنبیه) بود.

نتیجه‌گیری: از آن جایی که درک و آگاهی دانشجویان در خصوص فرایند ارزشیابی و کاربرد نتایج آن در افزایش مشارکت و جدیت ایشان در پاسخگویی به سؤالات حایز اهمیت می‌باشد، پیشنهاد می‌گردد در راستای کاهش تورش اطلاعات (Information Bias) در فرایند ارزشیابی استاد، در حوزه‌های اطلاع‌رسانی مناسب و به موقع به دانشجویان و استادان، برگزاری دوره‌های آشنایی با مفهوم و کاربرد ارزشیابی و همچنین بازنگری در پرسش‌نامه‌های ارزشیابی، اقدامات سازنده‌تری صورت گیرد.

کلید واژه‌ها: دانشجویان، ارزشیابی استاد، درک

*نویسنده مسئول: مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

● Email: batool_amini@yahoo.com

● تلفن: ۰۲۱-۸۶۷۰۲۲۵۱ ● شماره: ۰۲۱-۸۶۷۰۲۲۵۱

مقدمه

ارزشیابی آموزشی فرایندی است که از طریق آن داده‌های مرتبط گردآوری و در جهت تصمیم‌سازی تبدیل به اطلاعات مفید می‌شود. استفاده از نظر دانشجویان برای ارزشیابی تدریس و فعالیت‌های آموزشی استادان یکی از روش‌های معمول و متداول در مراکز آموزشی است که با گذشت زمان، کاربرد آن فزونی یافته است (۱).

شواهد نیز نشان می‌دهد نحوه عملکرد استادان در بازدهی کل نظام آموزشی، نقش اساسی ایفا می‌کند و در همین راستا، فرایند ارزشیابی استاد در صورتی که به طور صحیح انجام و نتایج آن به موقع بازخورد داده شود، می‌تواند به عنوان عاملی کمک کننده در جهت ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی، مؤثر باشد (۲).

در بسیاری از متون، از ارزشیابی استاد توسط دانشجو، به عنوان روشی که مبتنی بر پرسش‌نامه‌هایی از نوع سؤالات بسته و باز می‌باشد، یاد می‌شود. اگر چه تاریخچه استفاده از این روش به دهه ۱۹۲۰ میلادی بر می‌گردد، اما استفاده گسترده و رسمی از این روش در دانشگاه‌های معتبر دنیا به ویژه آمریکا به اواخر دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ میلادی بر می‌گردد.

در آمریکا نشان داده شده است که استقبال دانشگاه‌های این کشور نسبت به استفاده از این روش ارزشیابی رو به افزایش بوده است؛ به طوری که بین سال‌های ۹۳-۱۹۷۳ فراوانی نسبی مؤسسات آموزشی که از این روش بهره می‌جستند، از ۲۹ به ۸۶ درصد افزایش یافته است و در حال حاضر نیز نزدیک به ۱۰۰ درصد دانشگاه‌های آمریکای شمالی از این روش استفاده می‌نمایند. سه گروه در استفاده گسترده از این روش ارزشیابی نقش داشته‌اند: دانشجویانی که خواهان ایفای نقش و اظهار وجود در فرایند آموزش بوده‌اند، مدیرانی که به دنبال پاسخگو نمودن سیستم و اثبات نقش خود در کمی نمودن ارزشیابی نظام آموزشی بوده‌اند و مدرسین جوانی که به دنبال آن بودند که ارتقا و ترفیع آنان در گرو فرایندی به جز تعداد مقالات منتشر شده باشد.

همان‌طور که اشاره شد، یکی از متداول‌ترین روش‌هایی که در بیشتر کشورها و از جمله ایران جهت تعیین وضعیت آموزشی یک استاد استفاده می‌شود، ارزشیابی توسط دانشجویان است. در این روش به طور معمول، یک پرسش‌نامه نظرسنجی محتوی تعدادی سؤال درباره فعالیت‌های آموزشی استاد در اختیار دانشجو گذاشته می‌شود تا به این طریق، استاد خود را ارزشیابی کند و هدف اولیه آن، ارزشیابی تکوینی یا به عبارتی بازخورد نتایج به استاد جهت اطلاع یافتن از نقاط قوت و ضعف تدریس خود بود. در حالی که این کارکرد به تدریج جای خود را به ارزشیابی تراکمی داد، به این مفهوم که ابزاری جهت تصمیم‌گیری مدیریتی شد (۶-۳).

هر چند مطالعات زیادی در خصوص ارزشیابی استاد در سال‌های اخیر انجام شده است، اما شواهد گویای این مطلب است که اکثریت دانشجویان از کاربردها و نتایج ارزشیابی استاد آگاهی کمی داشته‌اند (۷-۸). از آن جایی که امروزه نتایج حاصل از ارزشیابی استاد توسط دانشجو در فرایندهای مختلفی (همچون ارتقا و ترفیع اعضای هیأت علمی، انتخاب استاد نمونه و ...) در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور به کار می‌رود، اهمیت آگاهی و اطلاع‌رسانی به دانشجویان جهت انجام هر چه کارآمدتر این فرایند و با نتایج اثربخش‌تر، بیش از پیش احساس می‌گردد. بنابراین هدف این مطالعه، تبیین درک دانشجویان از فرایند ارزشیابی استاد (آگاهی از اهداف ارزشیابی، انتظارات دانشجویان، قالب ارزشیابی، نحوه انتشار نتایج و ...) و شناسایی چالش‌های پیش رو با استفاده از روش کیفی بود که در مطالعات کمی، کمتر به آن‌ها اشاره شده است.

روش کار

این پژوهش به صورت یک تحقیق کیفی به منظور تبیین درک دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تهران از فرایند ارزشیابی استاد در زمستان ۱۳۹۱ انجام گردید. جمع‌آوری داده‌های مطالعه از طریق بحث گروهی متمرکز (Focus

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تجزیه و تحلیل محتوا استفاده شد. بدین ترتیب که در ابتدا محتوای هر یک از مصاحبه‌ها چندین بار خوانده شد و سپس متن هر مصاحبه به واحدهای معنایی متعددی تقسیم گردید و در ادامه با خلاصه‌سازی بیشتر واحدهای معنایی مرتبط با هم کدهای پژوهش حاصل گشت که با بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود بین کدهای استخراج شده، محتوای مصاحبه‌ها به طبقات و زیر طبقات متعددی تقسیم شد که در این مرحله طبقات استخراج شده توسط استاد راهنما و یکی از همکاران نیز مورد بررسی و بازنگری قرار گرفت و در نهایت، با تحلیل طبقات استخراجی موضوعات پژوهش تنظیم و تدوین شد.

جدول ۱. راهنمای مصاحبه بحث گروهی متمرکز در خصوص ارزشیابی اعضای هیأت علمی

سوالات
درک دانشجویان در خصوص اهداف ارزشیابی در آموزش علوم پزشکی چه می‌باشد؟
نظرات دانشجویان در مورد استفاده از ابزارهای رایج ارزشیابی در دانشگاه چه می‌باشد؟
انتظارات دانشجویان از پیامدهای ارزشیابی چیست؟
نظرات دانشجویان در خصوص زمان مناسب برای ارزشیابی چه می‌باشد؟
نظرات و انتظارات دانشجویان در مورد نحوه ارایه بازخوردهای حاصل از ارزشیابی چه می‌باشد؟

یافته‌ها

شرکت کنندگان این پژوهش، ۱۹ نفر از دانشجویان کمیته مشورتی بودند که اطلاعات مربوط به آن‌ها در جدول ۲ آمده است.

group discussion) صورت گرفت. شرکت کنندگان در پژوهش را اعضای کمیته مشورتی دانشجویی (دوره‌های کارشناسی و دکترای عمومی) دانشکده‌های پزشکی، پرستاری و مامایی و مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی تشکیل دادند. معیار ورود شرکت کنندگان در پژوهش، تجربه شرکت در فرایند ارزشیابی استاد برای حداقل دو نیم‌سال تحصیلی بود. جهت شرکت در پژوهش، در قالب یک دعوت‌نامه از دانشجویانی که حایز شرایط فوق بودند درخواست شد تا در صورت تمایل در بحث گروهی متمرکز شرکت کنند. به منظور آسودگی شرکت‌کنندگان در جلسات، دفاتر توسعه‌ی آموزش (EDO) یا Educational development office) دانشکده‌های پزشکی، پرستاری و مامایی و مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، مکان برگزاری جلسات بودند. زمان تقریبی هر جلسه ۱/۵-۱ ساعت به طول انجامید. قبل از شروع بحث و پس از بیان اهداف مطالعه، به شرکت کنندگان در مطالعه اطمینان داده شد که اسامی ایشان به صورت مستعار در گزارش ارایه خواهد شد و اطلاعات به صورت محرمانه باقی خواهد ماند و در جریان انجام مصاحبه نیز شرکت کنندگان با نام مستعار انتخابی مورد خطاب قرار می‌گرفتند.

طرح سوالات با استفاده از راهنمای مصاحبه که از قبل در ۵ حیطه متناسب با اهداف مطالعه طراحی شده بود (جدول ۱) آغاز و دیدگاه‌های ارایه شده در جلسات توسط دو نفر از پژوهش‌گران یادداشت برداری و ضبط گردید و بلافاصله پس از اتمام جلسات پیاده‌سازی شد و به منظور اعتبار و استحکام (Reliability and consistency) داده‌ها دو نفر از پژوهش‌گران به طور مستقل متن‌ها را کدبندی کرده و برای رسیدن به اجماع (Consensus) جلسه‌ای جداگانه توسط تیم پژوهش صورت گرفت. پس از برگزاری سه جلسه بحث گروهی متمرکز محققین به اشباع (Saturation) داده‌ها رسیدند (عدم ارایه دیدگاه‌ها و نظرات جدید). آنالیز داده‌ها به روش تحلیل محتوا (Content analysis) و به صورت دستی انجام شد.

جدول ۲. فراوانی شرکت کنندگان در پژوهش بر حسب اطلاعات دموگرافیک

اطلاعات دموگرافیک شرکت کنندگان دانشکده	زن	مرد	نیم سال تحصیلی (تعداد)	مقطع تحصیلی
پرستاری و مامایی	۵	-	ترم پنجم (۵)	کارشناسی
مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی	۶	۴	ترم سوم (۳) ترم پنجم (۵) ترم ششم (۲)	کارشناسی
پزشکی	۸	۴	ترم سوم (۷) ترم پنجم (۳) ترم هفتم (۲)	دکترای عمومی

در این پژوهش حدود ۲۲۰ کد اولیه حاصل از آنالیز مصاحبه‌ها به دست آمد که پس از تخلص به ۴۵ کد کاهش یافت و در نهایت، به ۶ طبقه و ۱۵ زیر طبقه خلاصه گردید. موضوعات اصلی که از این طبقات استخراج گردید، شامل درون‌داد ارزشیابی، فرایند ارزشیابی و پیامد ارزشیابی می‌باشند (جدول ۳). در ادامه، نظرات شرکت کنندگان در خصوص هر

کدام از کدها آمده است. بدیهی است ارایه تمام نظرات شرکت کنندگان برای هر کدام از کدها موجب طولانی شدن بخش و انحراف نظر خوانندگان از موضوع اصلی می‌شد. از این رو برای هر کدام از کدها، تنها چند مورد از نظرات که به نظر پژوهشگران جامع‌تر و در برگیرنده مفاهیم اصلی مطرح شده در مصاحبه‌ها بود، آمده است.

جدول ۳. موضوعات، طبقات و زیر طبقات به دست آمده از آنالیز داده‌ها

موضوع	طبقات	زیر طبقات
درون‌داد ارزشیابی	موانع مشارکت	عدم آگاهی دانشجویان در خصوص فرایند و اهداف ارزشیابی
		نیود سیستم اطلاع‌رسانی مناسب جهت انجام ارزشیابی
	عوامل تأثیرگذار	انگیزه دانشجو برای مشارکت امنیت اطلاعات
فرایند ارزشیابی	زمان ارزشیابی	عدم آگاهی دانشجویان در خصوص کاربرد نتایج ارزشیابی نیود محدودیت زمانی برای پر نمودن فرم‌های ارزشیابی
	قالب دلخواه	انجام ارزشیابی به صورت مستمر لزوم بازنگری فرم‌های ارزشیابی
		اهمیت آزمون پایان ترم در نتایج ارزشیابی از دیدگاه دانشجویان ارزشیابی آنلاین در مقابل دستی
پیامدهای ارزشیابی	انتشار نتایج	ایجاد سیستمی برای ارایه بازخورد نتایج به دانشجویان اهمیت دادن به فرایند ارزشیابی از طرف مسئولین و استادان اطلاع از نتایج ارزشیابی‌های استاد توسط فراگیران و استادان
		سیستم پاداش و تنبیه

بعضی‌هاشون خیلی راضی هستم و چون هیچ جایی نیست که ما بریم و بگویم، از این روش استفاده می‌کنیم».

بسیاری از دانشجویان به اجرای فرایند ارزشیابی در محیطی غیر امن و در مواردی حتی با حضور خود استادان در زمان ارزشیابی و جمع‌آوری فرم‌های ارزشیابی توسط ایشان اشاره داشتند و امنیت و حفظ اطلاعات دانشجویان در ارزشیابی و بعد از آن را یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی می‌دانستند که مانع مشارکت حداکثری دانشجویان در فرایند ارزشیابی شده است. یکی از شرکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «مسئله دیگه‌ای که وجود داره، اینه که بچه‌ها اساتیدی که بد هستند هم نمره ارزشیابی بالا بهشون می‌دن، چون اطمینان ندارن که چه جوری بررسی می‌شه؛ چون با شماره دانشجویی وارد می‌شیم، فکر می‌کنن به ضررمون تموم می‌شه».

«فرایند ارزشیابی» دومین موضوع حاصل از آنالیز داده‌ها می‌باشد که از دو طبقه «زمان انجام ارزشیابی» و «قالب دلخواه دانشجویان» تشکیل شده است. دانشجویان معتقدند که زمان انجام ارزشیابی در آخرین جلسه دروس است و در عرض چند دقیقه انتظار می‌رود که پرسش‌نامه‌ها تکمیل شود و این باعث می‌گردد تا بسیاری از دانشجویان بدون دقت لازم و حتی گاهی بدون این که سؤالات را بخوانند، پرسش‌نامه‌ها را تکمیل نمایند. یکی از شرکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «چون نماینده کلاس در وقت کلاسی برگه‌ها رو پخش می‌کنه، می‌خواد زودتر جمع کنه و این عجله باعث می‌شه تا بچه‌ها برگه‌ها رو سریع پر کنن و بدن».

از نظر اکثر دانشجویان شرکت کننده در مطالعه، ارزشیابی استاد باید فرایندی مستمر باشد تا استادان بتوانند در همان دوره نیز اصلاحات و پیشنهادهایی را که از طرف دانشجویان دریافت می‌کنند، در شیوه تدریس خود لحاظ نمایند. یکی از شرکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «از اون جایی که ارزشیابی یک فرایند مستمره، بهتره در طول یک ترم تحصیلی و گام به گام انجام بشه؛ یا بعد از امتحان میان ترم و پایان ترم باشه».

«درون‌داد ارزشیابی»: این موضوع از دو طبقه «موانع مشارکت» و «عوامل تأثیرگذار» تشکیل می‌شود. از دیدگاه شرکت کنندگان «عدم آگاهی دانشجویان در خصوص فلسفه انجام ارزشیابی استاد»، «نبود سیستم اطلاع‌رسانی مناسب جهت انجام ارزشیابی» و «حفظ امنیت اطلاعات»، از موانع مشارکت دانشجویان در ارزشیابی بود. یکی از شرکت کنندگان در خصوص اهمیت ندادن دانشجویان به فرایند ارزشیابی به دلیل عدم آگاهی کامل از اهداف ارزشیابی می‌گوید: «بچه‌ها آگاهی ندارند و نمی‌دانند که نتایج ارزشیابی را ترتیب اثر می‌دن واقعا یا نه و می‌گن برای چی الکی فرم‌ها را خونده و پر کنیم».

یکی دیگر از شرکت کنندگان می‌گوید: «چند تا فرم می‌دادن دست بچه‌ها و می‌گفتن پر کنید، بچه‌ها هم یا پر می‌کردند یا به عنوان چک نویس استفاده می‌کردند».

یکی دیگر از شرکت کنندگان در خصوص تأثیر آگاهی دادن به دانشجویان چنین می‌گوید: «من خودم یکی از اون افرادی بودم که پر نمی‌کردم، بعد که شروع کردم به همکاری با یکی از اساتید، فهمیدیم که این ارزشیابی‌ها به چه دردی می‌خوره».

اطلاع‌رسانی به دانشجویان در خصوص زمان انجام ارزشیابی به روش‌های مختلف و در زمان مناسب نقش مهمی در مشارکت حداکثری دانشجویان خواهد داشت. یکی از شرکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «ما فقط ترم که تموم می‌شد، یه اعلامیه روی دیوار می‌دیدیم که از این تاریخ تا این تاریخ زمان داریم برای ارزشیابی و می‌تونین برین توی سایت ...».

«عوامل تأثیرگذار» یکی دیگر از طبقات استخراج شده از آنالیز داده‌ها می‌باشد. انگیزه دانشجویان جهت شرکت در ارزشیابی استاد تحت تأثیر عوامل زیادی می‌باشد. یکی از شرکت کنندگان در خصوص انگیزه خود در ارزشیابی استاد چنین می‌گوید: «تهدید کرده بودند اگر کسی این کار را انجام نده، نمی‌تونه امتحان بده» یا شرکت کننده دیگر در خصوص انگیزه خود برای شرکت در ارزشیابی استاد می‌گوید: «انگیزه خود من اینه که به بعضی از استادها خیلی اعتقاد دارم و از

کارگیری اهرم‌های تشویقی در افزایش انگیزه دانشجویان برای مشارکت در ارزشیابی را پیشنهاد می‌دهد و می‌گوید: «مثلاً ببینید دانشجو چه چیزی احتیاج دارد مثل بن کتاب، فلش، ... یه چیزی که دلش خوش بشه».

در این مطالعه دانشجویان سیستم ارزشیابی استاد به روش آنلاین را نسبت به روش کاغذی ترجیح دادند و دلایلی مانند امکان تکمیل فرم‌ها در محدوده زمانی بیشتر، امکان اظهار نظر واقعی‌تر، عدم حضور خود استادان در زمان تکمیل پرسش‌نامه و امکان ارزشیابی برای تمامی استادان را بیان نمودند.

یکی دیگر از شرکت کنندگان می‌گوید: «این که ارزشیابی نرم‌افزاری باشد یا دستی؟ من می‌گم نرم‌افزاری بهتره». دیگری می‌گوید: «اگر نرم‌افزاری انجام شود، برای تمامی استادان ارزشیابی انجام می‌شه، اما در کاغذی برای برخی استادان ارزشیابی انجام می‌شه».

«پیامد ارزشیابی» سومین موضوع حاصل از آنالیز داده‌ها می‌باشد که خود از دو طبقه «انتشار نتایج ارزشیابی» و «وجود سیستم پاداش و تنبیه» تشکیل شده است.

دانشجویان انتظار دارند تا از تصمیمات و اقداماتی که در قبال انجام این ارزشیابی‌ها توسط مسئولین و خود استادان اتخاذ می‌گردد، آگاه شوند. عدم رایج بازخورد نتایج حاصل از ارزشیابی استاد به دانشجویان، یکی از موضوعاتی است که شرکت کنندگان حاضر در مطالعه به آن اشاره داشتند. یکی از شرکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «هیچ فیدبکی در مورد کامنت‌هایی که داده شده، بچه‌ها دریافت نمی‌کنن و بچه‌ها فکر می‌کنن که قسمت پیشنهادات جدی گرفته نمی‌شه». شرکت کننده دیگر در این زمینه می‌گوید: «تقاضا دارم از نتایج، واقعا یک جایی استفاده شود. من خودم ندیدم در عرض این سه سال بگویند این استاد تعداد واحدهاش یا درساش کم شده ...؛ دانشجویان اگه بدونند نتایج در جایی استفاده می‌شه، در ترم‌های بعدی انگیزه بیشتری جهت مشارکت در فرایند ارزشیابی خواهند داشت. الان تصور ما اینه که هیچ تأثیری نداره».

بازنگری فرم‌های ارزشیابی که در حال حاضر استفاده می‌گردد، یکی دیگر از خواسته‌های شرکت کنندگان حاضر در مطالعه بود. یکی از شرکت کنندگان می‌گوید: «همه سؤالات به یک قالب هستند؛ یعنی سؤالات نسبت به درس‌های مختلف متفاوت نیست. در دروس عملی همون پرسش‌نامه‌ای رو پر می‌کنیم که در دروس تخصصی و عمومی مون پر می‌کنیم. حالا نمی‌دونم تو دروس عملی استاد چه جوری باید از پاورپوینت استفاده کنه که در پرسش‌نامه‌ها ذکر شده، چطوری جواب بدیم». شرکت کننده دیگر می‌گوید: «در مورد دروس عملی، ما درسی داشتیم در مورد کامپیوتر برنامه‌ریزی C⁺، اما سؤالات عملی در مورد آزمایشگاه بود و وسایل آزمایشگاه و اصلا مربوط به درس نبود».

برخی از دانشجویان ارزشیابی آزمون‌های برگزار شده را یکی از معیارهای مهم خود در ارزشیابی از استادان می‌دانستند: «اون ارزشیابی برای طول ترم خوبه، اما برای آزمون هم بهتره ارزشیابی انجام بشه».

«شرکت داوطلبانه دانشجویان در ارزشیابی»، از موضوعات دیگری بود که دانشجویان به آن اشاره داشتند. شرکت کننده‌ای در خصوص وجود اهرم‌های اجباری چنین می‌گوید: «تهدید از همش کارسازتره و دانشجویی پیدا نمی‌شه که پر نکرده باشه به خاطر تهدید» و یا دانشجوی دیگر وجود اهرم‌های اجباری را به دلیل عدم آگاهی دانشجویان از انجام ارزشیابی استاد بیان می‌کند: «می‌دونین دلیل اجبارا چیه؟ دلیلش اینه که بچه‌ها واقعا نمی‌دونن نتیجه‌اش چیه و این واقعا مهم هستش».

دانشجوی دیگر در مخالفت با اجباری بودن ارزشیابی چنین می‌گوید: «من با اجبار موافق نیستم و اگه بگن اجباریه، من اصلا شرکت نمی‌کنم. این مسایل چون به فکر دانشجو بر می‌گرده، اینه که بعضی اهمیت نمی‌دن. یه کار اینه که فرهنگشو جا بندازیم از طریق ما که نماینده بچه‌ها هستیم؛ راه دیگه اینه که مسئولین ارزشیابی با استاد صحت کنن تا استاد خودش ارزشیابی رو تبلیغ کنه تو کلاس و استاد خودش مفهوم ارزشیابی رو خوب بفهمه» و یا شرکت کننده دیگر، به

دیگری می‌گوید:

«مهم‌ترین مسأله‌ای که در همه ارزشیابی‌ها اهمیت دارد، فیدبک هستش. الان هیچ فیدبکی وجود نداره کسی که ارزشیابی می‌شه باید این فیدبک بهش داده بشه، اما ما هیچ فیدبکی نمی‌بینیم نه در عمل، نه در گفتار. من به دکتر گفتم اگر این سری به ما فیدبک ندین، من به بچه‌های کلاس می‌گم که دیگه تو ارزشیابی شرکت نکنن. ارزشیابی بی‌فایده به درد نمی‌خوره. من اگه بفهمم کارم فایده نداره، دیگه انجام نمی‌دم». شرکت کننده دیگر می‌گوید: «ما می‌خواهیم بفهمیم استادای بد چی می‌شن بالاخره».

اهمیت دادن به فرایند ارزشیابی از طرف مسئولین و حتی مشارکت خود استادان در فرایند ارزشیابی استاد، باعث می‌گردد تا دانشجویان با این مسأله با جدیت بیشتری برخورد نمایند. به نظرم خوبه چون استاد نشون می‌ده ارزشیابی براش مهمه و حتی اگر استاد برگه‌ها رو هم بده بهتره».

دانشجویان شرکت کننده در مطالعه معتقد بودند که استادان باید در قبال چگونگی عملکردشان تشویق و یا از برخی مزایا محروم گردند. یکی از شرکت کنندگان در این زمینه می‌گوید: «در جشن‌هایی که می‌گیرن، از اساتید خوب تقدیر بشه و استاد برتر گروه معرفی بشه». دیگری می‌گوید: «اساتیدی که نمره پایینی دارن، باید حداقل یه ترم از تدریس محروم باشن».

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف تبیین درک دانشجویان از فرایند ارزشیابی استاد انجام گرفت. بر این اساس، موضوعات اصلی که از این مطالعه استخراج گردید، شامل «درون‌داد ارزشیابی»، «فرایند ارزشیابی» و «پیامدهای ارزشیابی» و طبقات استخراج شده شامل «موانع مشارکت»، «عوامل تأثیرگذار بر ارزشیابی»، «زمان انجام ارزشیابی»، «قالب دلخواه دانشجویان جهت ارزشیابی»، «انتشار نتایج ارزشیابی» و «وجود سیستم پاداش و تنبیه» بودند.

انگیزه دانشجویان برای مشارکت در فرایند ارزشیابی از عوامل متعددی نشأت می‌گیرد. در این مطالعه، دانشجویان دلایل عدم مشارکت یا مشارکت اندک خود را در ارزشیابی استاد، عدم آگاهی از اهداف و فرایند اجرای ارزشیابی استادان و عدم اطلاع از نقش خود در این فرایند اظهار نمودند. در مطالعات Schiekirka و همکاران (۹) و نیز Smith و Carney (۱۰) عدم آگاهی دانشجویان از اهداف ارزشیابی از دلایل عدم مشارکت در فرایند ارزشیابی عنوان شده بود که با مطالعه حاضر همخوانی دارد.

اطلاع‌رسانی و دادن آگاهی در خصوص این فرایند و اهمیت مشارکت دانشجو باید در بدو ورود دانشجویان در جلسات معارفه‌ای، از طریق ارائه اطلاعات به صورت شفاهی و حتی تهیه پمفلت‌های معرفی فعالیت‌های مربوط به ارزشیابی استادان و کاربردهایی که از این نتایج می‌شود، برای دانشجویان تشریح گردد.

مطالعه Feldman و همکاران (۱۱) که با هدف تأثیر دادن آگاهی به دانشجویان بر فرایند ارزشیابی انجام گرفت، نشان داد که وقتی دانشجویان در مورد اهداف ارزشیابی آگاهی یابند، تورش‌های کمتری در نمره‌دهی ایشان وجود خواهد داشت. بنابراین به نظر می‌رسد آگاهی دادن به دانشجویان در خصوص به کارگیری نتایج حاصل از ارزشیابی در فرایندهایی غیر از بهبود آموزش و تدریس (مانند ارتقای سالانه، حقوق و مزایا، عقد قرارداد مجدد استادان و ...) می‌تواند بسیاری از تورش‌های حاصل از تکمیل پرسش‌نامه‌های ارزشیابی استاد را کاهش دهد و به سمت کسب نتایج واقعی از فرایند ارزشیابی سوق دهد.

در خصوص دیگر عوامل مؤثر بر ایجاد انگیزه مشارکت، اکثریت مدرسین و دانشجویان میزان علاقه به رشته تحصیلی و درس مربوط، میزان علاقه به استاد، اختیاری بودن انتخاب واحد یا انتخاب استاد مربوط را در ارزشیابی دانشجو از استاد مهم می‌دانند (۱۲). در مطالعه حاضر نیز از مواردی که به طور متعدد در مصاحبه‌های انجام شده با دانشجویان به آن اشاره

اندازه‌گیری نماید. در خصوص تعداد سؤالات مناسب برای ارزشیابی نیز دانشجویان در مطالعه Schiekirka و همکاران، ۱۵ سؤال را پیشنهاد داده بودند و این یافته با یافته‌های مطالعه حاضر که دانشجویان حدود ۱۰-۱۵ سؤال را مناسب می‌دانستند، مطابقت دارد (۹).

در مطالعه امینی و هنردار (۱۶) زمان ارزشیابی از دید استادان مورد پرسش واقع شده بود. گروهی از استادان اعتقاد داشتند که چون ارزشیابی یک فرایند مستمر است، بهتر است در طول یک ترم تحصیلی و گام به گام انجام شود یا بعد از امتحان میان ترم و پایان ترم انجام گیرد که این یافته، مطابق با نتایج این مطالعه می‌باشد. دانشجویان شرکت کننده در مطالعه حاضر، خواستار آن بودند که ارزشیابی باید در اولین زمان ممکن بعد از شناخت درس و استاد انجام گردد تا از طریق بازخوردهایی که انجام می‌گردد، امکان تغییر و بازنگری برای استادان وجود داشته باشد و دانشجویان همان دوره نیز از تغییرات اعمال شده سود ببرند.

نتایج مطالعات دیگری که در این زمینه انجام شده‌اند، بر انجام ارزشیابی در وسط و پایان ترم و یا به صورت دوره‌ای تأکید دارد (۱۵، ۱۰). در مطالعه‌ای که در بیرجند انجام شد، زمان ارزشیابی از دید استادان قبل از اعلام نمره، اعلام گردیده بود. در این خصوص، بسیاری از استادان معتقد هستند که ارزشیابی باید قبل از امتحانات پایان ترم و اعلام نمره توسط استاد باشد تا عواملی مانند تنش، نتیجه امتحانات و بی‌حوصلگی دانشجویان در نتایج ارزشیابی خللی وارد نکند (۱۷)؛ اما در مطالعه حاضر، برخی از دانشجویان ارزشیابی امتحانات پایان ترم را نیز خواستار بودند.

وجود سؤالات تشریحی در فرم ارزشیابی به شناخت فرایندهای یادگیری و اثربخشی تدریس کمک می‌کند و نشان می‌دهد که آیا دانشجویان به اطلاعات بیشتر در این زمینه نیاز دارند یا خیر (۱). مطالعه Smith و Carney نشان داد که پاسخ‌های تشریحی دانشجویان در فرم‌های ارزشیابی دوره‌ها اگر چه گنج‌کننده و متضاد هستند، اما شامل اطلاعات

شد، درخواست دانشجویان مبنی بر اختیاری بودن انتخاب واحد بر اساس استاد انتخابی خویش بوده است.

هدف اصلی ارزشیابی، بهبود کیفیت تدریس است؛ به نظر می‌رسد یکی از روش‌های مؤثر در برطرف کردن نگرانی عمومی که مانع نیل به این هدف می‌شود، عدم ارایه فیدبک مناسب به دانشجویان در خصوص کاربرد نتایج ارزشیابی و به کارگیری پیشنهادهای ارایه شده از طرف ایشان، می‌باشد (۱۳).

در مطالعات Chen و Hoshower (۱۴)، Schiekirka و همکاران (۹) و Amr و همکاران (۱۵)، عدم ارایه بازخورد نتایج ارزشیابی، به عنوان یکی از موانع ایجاد انگیزه مشارکت در فرایند ارزشیابی ذکر شده بود و انگیزه دانشجویان برای شرکت در ارزشیابی سیستم آموزشی، به طور مشخصی تحت تأثیر این نکته بود که بتوانند بازخورد معنی‌داری از فرایند ارزشیابی دریافت نمایند. در مطالعه حاضر نیز دانشجویان به عدم اطلاع از نتایج ارزشیابی و سرنوشت ارزشیابی‌های انجام شده، اشاره نمودند.

در این خصوص، اگر دانشجویان حتی از اهداف ارزشیابی و فرایند آن اطلاع یابند، اما بازخورد مناسبی از نتایج دریافت نکنند، انگیزه شرکت در این فرایند را از دست خواهند داد. بنابراین باید در خصوص نحوه ارایه بازخورد نتایج برای دانشجویان تمهیداتی اندیشیده شود. دانشجویان اذعان داشتند که این بازخورد را باید در عملکرد استادانی که ارزشیابی شده‌اند یا در سیستم پاداش و تنبیه که در مقررات آموزشی در نظر گرفته شده است، مشاهده نمایند. در غیر این صورت، این فرایند را کاری بیهوده و بی‌حاصل تلقی می‌کنند. یافته‌های مطالعه Smith و Carney (۱۰) نشان می‌دهد که اگر دانشجویان بدانند که نتایج ارزشیابی ایشان می‌تواند چه اثراتی داشته باشد، نتایج معتبر و رواتری از دانشجویان دریافت خواهد شد.

از اجزای فرایند ارزشیابی در مطالعه حاضر، قالب دلخواه و زمان ارزشیابی بود. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در ارزشیابی باید بتواند نتایج واقعی یادگیری و جنبه‌های فرایندی تدریس را

برای مشارکت در ارزشیابی‌ها، ارایه بازخوردهای حاصل از ارزشیابی در کلاس‌ها و اقداماتی از این قبیل، همگی باعث می‌گردند تا دانشجویان به اهمیت ارزشیابی‌هایی که انجام داده‌اند، واقف گردند. در مطالعه حاضر نیز دانشجویان بر لزوم مشارکت خود استادان و مسؤولین در فرایند ارزشیابی تأکید ویژه‌ای داشتند (۲۴).

Fich معتقد است که علت مخالفت مدرسین با ارزشیابی توسط دانشجو، آن است که خطاهای بسیار کوچک و قابل اغماض آنان با ارزشیابی غیر منصفانه دانشجو در حقوق آنان منعکس می‌شود و این امر، موجب دلسردی آنان می‌گردد. در مطالعه حاضر نیز دانشجویان ابراز نمودند که در برخی موارد، از ارزشیابی جهت اعمال اغماض خود استفاده می‌نمایند (۲۵). در رابطه با سیستم پاداش و تنبیه در فرایند ارزشیابی استادان، در مطالعه حاضر دانشجویان موارد زیر را به عنوان پیشنهاد برای استادان با نمره ارزشیابی پایین ارایه نمودند: توانمندسازی استادان و ملزم کردن استاد به شرکت در دوره‌های آموزشی، جلوگیری از فرایند ارتقای استادان، عدم ارایه درس مربوط توسط استادی که نمره پایینی در ارزشیابی آن دوره کسب کرده است، محدود کردن مزایای مالی، عدم اجازه انجام امور آموزشی و تنها اجازه جهت انجام امور پژوهشی؛ که این یافته با یافته‌های مطالعه **Smith** و **Carney** مطابقت دارد (۱۰).

از آن جایی که درک و آگاهی دانشجویان در خصوص فرایند ارزشیابی و کاربرد نتایج آن در افزایش مشارکت و جدیت ایشان در پاسخگویی به سؤالات حایز اهمیت می‌باشد، پیشنهاد می‌گردد در راستای کاهش تورش اطلاعات در فرایند ارزشیابی استاد، در حوزه‌های اطلاع‌رسانی مناسب و به موقع به دانشجویان و استادان، برگزاری دوره‌های آشنایی با مفهوم و کاربرد ارزشیابی و همچنین بازنگری در پرسش‌نامه‌های ارزشیابی، اقدامات سازنده‌تری صورت گیرد.

ارزشمندی در مورد محتوای دوره‌ها و استراتژی‌های تدریس می‌باشد (۱۰).

مطالعه **Gregor-Greenleaf** و **Gravestock** نشان داد که اگر چه اکثر فرم‌های ارزشیابی، امکان اظهار نظر به دانشجویان را می‌دهد و اطلاعات کیفی جمع‌آوری می‌گردد، اما مورد تجزیه و تحلیل قرار نمی‌گیرند که بتوانند در فرایند ارزشیابی تأثیرگذار باشند (۱۸).

در مطالعه حاضر، دانشجویان به بازنگری فرم‌های ارزشیابی در خصوص ارزیابی محتوای دوره‌ها و آزمون‌ها و همچنین اهمیت دادن به پیشنهادهایی که به صورت تشریحی در پایان فرم‌های ارزشیابی ذکر شده‌اند، اشاره کردند.

در سال‌های اخیر، مطالعات متعددی در خصوص ارزشیابی استاد به روش آنالاین و مقایسه آن با روش سنتی آن (کاغذی) انجام شده است. نتایج حاکی از آن است که دانشجویان، سیستم‌های آنالاین ارزشیابی را نسبت به فرایند دستی (کاغذی) ترجیح می‌دهند و عواملی مانند عدم نگرانی در خصوص شناسایی دست‌خط آن‌ها توسط استادان، امکان تکمیل فرم‌ها در محدوده زمانی بیشتر، امکان اظهار نظر واقعی‌تر و عدم حضور خود استاد در زمان تکمیل پرسش‌نامه را از دلایل ارجحیت این روش به روش دستی بیان نمودند؛ که این نتایج با مطالعه حاضر همخوانی دارد (۲۳-۱۹، ۱۰).

مطالعات پیشین بیانگر این مطلب است که دانشجویان به این نکته که نتایج ارزشیابی منجر به بهبود کیفیت تدریس و روش‌های تدریس خواهد شد، اذعان داشتند. اما در این خصوص که «آیا این موارد از سوی استادان جدی گرفته می‌شود؟» و «آیا استادان به این نتایج اهمیت می‌دهند یا خیر؟»، مورد تردید بود.

در این راستا، پیشنهاد می‌گردد استادان به عنوان جزیی از فرایند ارزشیابی، حضور فعال‌تری داشته باشند و به طرق مختلف، همگام با دانشجویان در این فرایند مشارکت نمایند تا دانشجویان به نقش و اهمیت ارزشیابی پی ببرند و با انگیزه بیشتر در این امر مشارکت نمایند. دعوت استادان از دانشجویان

سپاسگزاری

همکاری‌های ارزشمند مسؤولین دفاتر توسعه آموزش دانشکده‌ها و دانشجویان شرکت کننده در پژوهش، کمال امتنان را به عمل آورند.

مقاله حاضر، برگرفته از طرح تحقیقاتی مصوب مرکز تحقیقات آموزش علوم پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران در سال ۱۳۹۱ است. پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند، از

References:

- Beran T, Rokosh J. Instructors perspectives on the utility of student ratings of instruction. *Instructional Science* 2009;37(2):171-84.
- Sarchami R, Salmanzadeh H. The opinions of faculty on the efficiency of student rating scheme on teachers' performance in Iran University of Medical Sciences. *J Qazvin Univ Med Sci* 2005;34:67-71.
- Beasley BW, Wright SM, Cofrancesco J, Babbott SF, Thomas PA, Bass EB. Promotion criteria for clinician-educators in the United States and Canada: a survey of promotion committee chairpersons. *JAMA* 1997;278(9):723-8.
- Richardson JTE. Instruments for obtaining student feedback: a review of the literature. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. 2005;30(4):387-415.
- Murray HG, editor. Student evaluation of teaching: Has it made a difference. [cited 2005 Jun 8]. Available from: <http://www.stlhe.ca/wp-content/uploads/2011/07/Student-Evaluation-of-Teaching1.pdf>
- Dehghani M, Nakhaee N. Faculty evaluation by students: a review of criticisms. *Strides Dev Med Educ J* 2011;9(2):102-9. [In Persian]
- Woloschuk W, Coderre S, Wright B, McLaughlin K. What factors affect students' overall ratings of a course? *Acad Med* 2011;86(5):640-3.
- Pessar LF, Levine RE, Bernstein CA, Cabaniss DS, Dickstein LJ, Graff SV, et al. Recruiting and rewarding faculty for medical student teaching. *Acad Psychiatry* 2006;30(2):126-9.
- Schiekirka S, Reinhardt D, Heim S, Fabry Gt, Pukrop T, Anders S, et al. Student perceptions of evaluation in undergraduate medical education: A qualitative study from one medical school. *BMC Med Educ* 2012;12(1):1-7.
- Smith MC, Carney RN. Students' Perceptions of the Teaching Evaluation Process. Annual meeting of the American Educational Research Association. Boston: ERIC Clearinghouse; 1990.
- Feldman K. The significance of circumstances for college students' ratings of their teachers and courses. *Res High Educ* 1979;10(2):149-72.
- Aliasgharpour M, Monjamed Z, Bahrani N. Factors Affecting Students' Evaluation of Teachers: Comparing Viewpoints of Teachers and Students. *Iran J Med Educ* 2010;10(2):186-95. [In Persian]
- Leite D, Santiago RA, Sarrico CS, Leite L, Polidori M. Students' perceptions on the influence of institutional evaluation on universities. *Assessment & Evaluation in Higher Education* 2006;31(6):625-38.
- Chen Y, Hoshower LB. Student Evaluation of Teaching Effectiveness: An assessment of student perception and motivation. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. 2003;28(1):71-88.
- Amr M, Al Saeed U, Shams T. Medical students' perceptions of teaching evaluation in psychiatry. *Basic Research Journal Education Research and Review*. 2012;1(5):81-4.
- Amini M, Honardar M. The view of faculties and medical students about evaluation of faculty teaching experiences. *Koomesh*. 2008;9(3):171-8. [In Persian]
- Afshar M, Hasanzadeh Taheri M, Ryasi H, Naseri M. Evaluation of faculty members by students with different educational development. *J Birjand Univ Med Sci* 2010;17(2):118-26. [In Persian]
- Gravestock P, Gregor-Greenleaf E. Student course evaluations: Research, models and trends. Toronto: Higher Education Quality Council of Ontario; 2008.
- Dommeyer CJ, Baum P, Chapman KS, Hanna RW. Attitudes of business faculty towards two methods of collecting teaching

- evaluations: Paper vs. online. *Assessment & Evaluation in Higher Education* 2002;27(5):455-62.
20. Anderson HM, Cain J, Bird E. Online Student Course Evaluations: Review of Literature and a Pilot Study. *Am J Pharm Educ* 2005;69(1):34-43.
21. Ravelli B, editor. Anonymous Online Teaching Assessments: Preliminary Findings. Annual National Conference of the American Association for Higher Education; 2000 Nov 4; Atalanta, California. 2000: 14-8.
22. Dommeyer CJ, Baum P, Hanna RW. College students' attitudes toward methods of collecting teaching evaluations: In-class versus on-line. *Journal of Education for Business* 2002;78(1):11-5.
23. Paolo AM, Bonaminio GA, Gibson C, Partridge T, Kallail K. Response rate comparisons of e-mail-and mail-distributed student evaluations. *Teach Learn Med* 2000;12(2):81-4.
24. Brown MJ. Student Perceptions of Teaching Evaluations. *Journal of Instructional Psychology*. 2008;35(2):177-81.
25. Fich FE. Are student evaluations of teaching fair? *Computing Research News*. 2003;15(3):1-4.